

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوازدهم، شماره اول (پیاپی ۴۳)، بهار ۱۴۰۲

شاپای چاپی ۲۳۲۲-۲۱۳۱ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

DOR: 20.1001.1.23222131.1402.12.43.12.0

صفحات ۲۱۱-۲۲۸

مقاله پژوهشی

تحلیل وضعیت اقتصادی روستاها از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی

(مطالعه موردی: حوزه جغرافیایی - فرهنگی هلیل رود، دشت جیرفت)

علی‌اکبر عنابستانی*؛ استاد گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
سیروس قنبری؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
حبیب لطفی مهر وئیه؛ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۱۲/۲۳

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۱۹

چکیده

اقتصاد روستایی به‌عنوان اقتصاد ملی، بخش‌های مختلفی چون کشاورزی، دامپروری، صنایع تبدیلی و دستی را در برمی‌گیرد که هرکدام به نوعی در سلامت جامعه و البته رونق اقتصادی و اجرای اصول مهم و کاربردی اقتصاد مقاومتی، نقش بسزایی دارند. لذا، هدف از پژوهش حاضر بررسی وضعیت اقتصادی روستاها از منظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در محدوده شهرستان‌های جیرفت و عنبرآباد است. تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی، ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی و جهت جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی استفاده گردید. قلمرو مکانی تحقیق شهرستان‌های جیرفت و عنبرآباد در استان کرمان است. با توجه به تعداد زیاد روستاها در این دو شهرستان، طبق نظر کارشناسان و خبرگان در این زمینه روستاهای که به‌عنوان مراکز دهستان‌ها شناخته می‌شدند، به‌عنوان روستاهای نمونه انتخاب گردیدند. لذا، جامعه آماری را سرپرستان خانوارهای روستایی در روستاهای مرکز دهستان‌ها تشکیل دادند که طبق سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ این روستاها که حدود ۲۱ روستا هستند، دارای ۴۱۲۸۹ نفر جمعیت و ۱۲۱۶۵ خانوار می‌باشند و براساس فرمول کوکران تعداد ۳۱۴ خانوار به‌عنوان نمونه تحقیق انتخاب گردیدند. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های کروسکال‌والیس، تی‌تک نمونه‌ای، تحلیل خوشه‌ای و رگرسیون استفاده شد. نتایج حاصله نشان داد، شاخص‌های تحرک و پویایی اقتصادی با آماره ۱۲/۰۱، عدالت اجتماعی با آماره ۳/۳۱ در سطح متوسط به بالایی قرار دارند و در بین روستاهای نمونه روستاهای علی‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۲۵۳/۸۱، دولت‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۲۱۰/۵۰، حسین‌آباد دهدار با میانگین ۲۰۵/۳۵ و اسماعیلی‌سفلی با میانگین رتبه‌ای ۱۷۹ در رتبه اول قرار دارند. همین‌طور، در بین شاخص‌های اقتصاد مقاومتی شاخص مردم محوری با اثر کلی ۰/۷۳۱، شاخص تحرک و پویایی اقتصادی با ۰/۶۸۶ و حرکت علمی و جهادی با اثر کلی ۰/۴۸۵ بیشترین تأثیر را در پایداری اقتصاد روستایی در محدوده مورد مطالعه دارند.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، پایداری اقتصادی، اقتصاد روستایی، شهرستان جیرفت و عنبرآباد.

* a_anabestani@sbu.ac.ir

(۱) مقدمه

توسعه روستایی به عنوان مفهومی چندبخشی دارای ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. هریک از این ابعاد با توجه به تأثیرپذیری که از محیط روستایی دارند دارای اهمیت قابل توجهی می‌باشند که موجب شده بخش روستایی همواره مورد توجه برنامه‌ریزان باشد. به هر صورت روستاها در طول زمان با مسائل و مشکلاتی روبرو بودند که از جمله مباحث مهاجرت، فقر، نابرابری و تبعیضات است که همگی از ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته‌اند (قدیری معصوم، ۱۳۸۲: ۱۰۲). از نظر بانک جهانی، توسعه روستایی، راهبردی است که برای بهبود زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم فقیر روستایی طراحی شده است. از آنجایی که توسعه روستایی در واقع عاملی برای کاهش فقر است، از این رو باید به شیوه بسیار روشن و مناسبی برای افزایش تولید و بالا بردن بهره‌وری تلاش شود (مهندسین مشاور DHV، ۱۳۷۵: ۶۵). آر پی میسرا معتقد است که توسعه عبارت است از یک فعالیت انسانی، یک ایدئولوژی است. جهت‌گیری فرهنگی دارد، هم در محتوا و هم در تبلور خود نمایانگر یک تغییر و تحول ارگانیک است و باید با شرایط شخصی هر کشور و ارزشهای فرهنگی جامعه تطابق داشته باشد (اشکوری، ۱۳۸۵: ۴۳). این‌گونه توسعه نیازهای کنونی را بدون کاهش توانایی نسل‌های آتی در برآوردن نیازهایشان برآورده می‌کند و توسعه‌ای پایدار است (صرافی، ۱۳۷۹: ۴۰). صاحب‌نظران بین‌المللی معتقدند امروزه جدا از استراتژی‌های کلان توسعه، نیاز است به‌طور ویژه به توسعه روستاها و ریشه‌کنی فقر اقتصادی پرداخت (کرد و آبتین، ۱۳۹۲: ۲).

چالشی که اخیراً توسعه روستایی را به خطر انداخته است مساله ناپایداری محیطی در قالب خشکسالی، ضعف منابع پایه، و بی‌ثباتی اجتماعی روستایی (مهاجرت)، بیکاری، اقتصاد ناسالم، و ... است؛ فرآیندی است که در سطح ملی و جهانی بر روی رویکردهای انسانی، غذایی، امنیتی، و فعالیت‌های زیرساختی تأثیر گذاشته است (UNCCD، 2009: 4). اهمیت شغل و اقتصاد به حدی است که امروزه اندیشمندان توسعه روستایی، توسعه اقتصادی و معیشتی روستاها را استراتژی می‌دانند که معادل تحقق خود توسعه روستایی است. همچنین امروزه دیگر مفهوم مهاجرت نزد روستائیان، چیزی جز دستیابی به شغل، درآمد و زندگی بهتر نیست (Itoh, 2009: 196). ارزش و جایگاه اقتصاد و نقش آن در زندگی روزمره مردم و باورهای آنان روشن و اجتماع سالم، اقتصاد سالم می‌خواهد و اولین اصل برای سلامت اقتصاد یک جامعه اصل افزایش و رشد ثروت ملی و تکثیر تولید است.

نظر به جایگاهی که روستا و روستانشین در پویایی اقتصاد کشور، از قبیل کمک به رشد اقتصادی، کنترل نرخ تورم، افزایش نرخ اشتغال و فعالیت دارد. به‌طور ویژه در تولید کالاهای اساسی و استراتژیک نیز موثر است می‌تواند بستر مناسبی برای تولیدات کشاورزی، دامی، صنعتی و خدماتی، حفظ محیط‌زیست و امنیت، هنجارهای فرهنگی و اجتماعی، حراست و نگهداری مرزها را فراهم نماید. بنابراین ترسیم نقشه راهی که نقش روستاها را در نظام برنامه‌ریزی کشور تعیین نماید از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از طرفی ظرفیت جمعیت ۲۸ میلیون نفر ساکن در این مناطق با اتخاذ تدابیر صحیح و مدیرانه زمینه شکوفایی و توسعه پایدار مناطق روستایی و به تبع آن کشور را به همراه خواهد داشت. از سویی دیگر امروزه با توجه به بحران‌های خارجی، تحریم، و وضعیت داخلی کشور بحث اقتصاد مقاومتی نیز مطرح است. اهمیت داشتن اقتصاد قوی و سالم برای حفظ و استمرار اهداف انقلاب از دیدگاه اسلام در کتاب: بررسی اجمالی مبانی اقتصاد اسلامی استاد شهید مطهری نمایان می‌باشد، آنجاکه بیان می‌دارد: هدف‌های اسلامی بدون اقتصاد سالم غیر قابل تأمین است. اسلام که می‌خواهد غیرمسلمان بر مسلمان تسلط و نفوذ نداشته باشد. این هدف هنگامی میسر است که ملت مسلمان در اقتصاد نیازمند و وابسته نباشد و دستش به طرف غیر مسلمان دراز نباشد و الا نیازمندی ملازم است با اسارت و بردگی ولو این که اسم

بردگی در کار نباشد بنابراین با توجه به ابلاغ سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری در بهمن ماه سال ۱۳۹۲ ضروری است که جایگاه روستا و روستانشینان در تحقق این سیاست‌ها به‌ویژه برای مسئولین تبیین گردد و مورد توجه خاص قرار گیرد (معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور ۱۳۹۵: ۱۰).

مقام معظم رهبری سال ۱۳۹۵ را، به‌نام اقتصاد مقاومتی؛ اقدام و عمل؛ نام‌گذاری کرد و این آغاز حرکت در راهی بود که به از بین بردن موانع و معضلات اقتصادی کشور می‌انجامد. بنا به تعریف برخی از اقتصاددانان از اقتصاد مقاومتی، این نوع اقتصاد معمولاً در روستاها و تقابل با اقتصاد وابسته و مصرف‌کننده یک کشور قرار می‌گیرد که منفعل نیست و در مقابل اهداف اقتصادی سلطه، ایستادگی نموده و سعی در تغییر ساختارهای اقتصادی موجود و بومی‌سازی آن بر اساس جهان‌بینی و اهداف خود دارد. برای تداوم این نوع اقتصاد، باید هرچه بیشتر به سمت محدودکردن استفاده از منابع نفتی و رهایی از اتکای اقتصاد کشور به این منابع حرکت کرد و توجه داشت که اقتصاد مقاومتی در شرایطی معنا پیدا می‌کند که جنگی وجود داشته باشد و در برابر جنگ اقتصادی و همچنین جنگ نرم دشمن است که اقتصاد مقاومتی معنا پیدا می‌کند. در واقع، اقتصاد مقاومتی مفهومی است که در پی مقاوم‌سازی، بحران‌زدایی و ترمیم ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی مطرح می‌شود، که قطعاً باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدبرانه، پیش شرط و الزام چنین موضوعی است. اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی‌ها و تاکید روی مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکایی است (غفارپور و پورحاتمی، ۱۳۹۲: ۳). ایران اسلامی با استعدادهای سرشار معنوی و مادی و همچنین دارای زیرساخت‌های گسترده و مهمتر از همه برخوردار از نیروی انسانی متعدد و کارآمد و دارای عزم راسخ برای پیشرفت، اگر از الگوی اقتصاد بومی و اسلامی و از اقتصاد مقاومتی پیروی کند نه تنها بر همه مشکلات اقتصادی فائق می‌آید بلکه در جهانی که هر ساله مخاطرات و بی‌اطمینانی‌های ناشی از تحولات خارجی از اختیار و بحران‌های مالی، اقتصادی، سیاسی و ... در آن رو به افزایش است، می‌تواند با اقتصاد متکی بر دانش و فناوری و پیروی از الگوی الهام بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد در مورد اقتصاد روستایی می‌توان گفت اقتصاد است که مسائل روستایی را در سطح روستا مطرح می‌کند. این سطح از اقتصاد به کلیه فعالیت‌های فردی و اجتماعی که در محیط روستا به‌منظور گذران زندگی و تأمین رفاه مادی روستاییان به وقوع می‌پیوندد مربوط است. اقتصاد روستایی با اقتصاد کشاورزی وابستگی متقابل دارد و در کل خود جزئی از اقتصاد ملی است. هرگونه تغییر در اقتصاد ملی تغییر در اقتصاد روستایی را سبب می‌شود. این سطح از اقتصاد به منابع محیطی و اقتصادی مردمی وابسته است که این مهم همان پیروی از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است (شریف‌زادگان و ندایی طوسی، ۱۳۹۴: ۱۲).

در همین‌راستا، دشت جیرفت که در حوزه غربی جازموریان واقع شده است و هلیل‌رود از وسط آن می‌گذرد بیش از ۱۴۰۰ روستا را در خود جای داده است. شهرستان‌های جیرفت و عنبرآباد عمدتاً منطبق بر دشت جیرفت هستند و بخش مرکزی این دو شهرستان کاملاً بر این دو دشت منطبق است. اقتصاد روستایی این شهرستان‌ها عمدتاً متکی بر فعالیت‌های دامداری و کشاورزی است. باز ساخت و تحول اقتصادی در همه بخش‌های جهان در حال رخ دادن است و روستاهای دشت جیرفت نیز نیاز دارند در راستای عقب‌نماندن از تحولات جهانی و ملی همواره فعالیت‌های اقتصادی خود را مدیریت و به روز کنند. فعالیت‌های سنتی نیز قادر به تأمین نیازهای نسل جوان نیست. بنابراین تحقیق حاضر با هدف تحلیل وضعیت اقتصادی روستاها از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در محدوده مورد مطالعه است و سعی می‌کند به سوال زیر پاسخ دهد: وضعیت اقتصادی روستاها از نظر شاخص -

های اقتصاد مقاومتی در دشت جیرفت چگونه است؟ و شاخص‌های اقتصاد مقاومتی چه اثراتی در اقتصاد روستایی دارند؟

(۲) مبانی نظری

توسعه پایدار اقتصادی یکی از ابعاد توسعه پایدار روستایی است، توسعه پایدار روستایی فرایندی است که: ارتقای همه جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه‌سازی و ترغیب فعالیت‌های همساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی مورد تأکید قرار می‌دهد (مؤسسه توسعه روستایی، ۱۳۸۱: ۶). به تعریفی دیگر، توسعه پایدار روستایی، فرایندی است که ارتقاء همه جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه‌سازی و ترغیب فعالیت‌های همساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی مورد تأکید قرار می‌دهد (Namdar & Sadighi, 2013: 448). لذا، می‌توان گفت، پایداری توسعه روستایی به عوامل متعددی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی وابسته است که دستیابی به هر یک نیازمند توجه توأمان به تمامی جنبه‌های دیگر نیز است (World Bank, 2015: 12). از دیدگاه برنامه‌ریزی جامع، توسعه‌ی موفق روستایی مستلزم فراهم آوردن زیرساخت‌های کشاورزی و ایجاد تسهیلات در زمینه‌ی بهره‌برداری از زمین‌های کشاورزی در مناسب‌ترین مقیاس آن است؛ تحقق این مهم خود نیازمند آموزش روزآمد، حفظ یکپارچگی نظام زیست‌محیطی در بلندمدت، مراقبت‌های بهداشتی، تأمین خدمات اجتماعی و دستیابی به درآمدهای پایدار در این حوزه است (Chakraborty & Knaap, 2007: 19). از سوی دیگر توسعه‌ی پایدار روستایی به میزان قابل ملاحظه‌ای وابسته به ابعاد نهادی نیز است. جوامع روستایی شاید سرنوشت خود را نمی‌توانند تعیین نمایند اما دولت‌ها می‌توانند به میزان قابل توجهی در توانمندسازی آن‌ها در این زمینه یاری رسانند (مرادی مسیحی و طالبی، ۱۳۹۶: ۱۶۷).

توسعه پایدار روستایی که از دهه ۱۹۷۰، همگام با نقد و چالش‌های نظری و روشی علیه مکتب نوسازی متعارف از سوی مکاتب وابستگی، تضاد، پست‌مدرنیسم، فمینیسم و ساختارگرایان اجتماعی مطرح شده است (چرخ‌تایبان و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۲). ولی جوامع روستایی امروزی عمدتاً با مسائلی مانند فقر اطلاعاتی، مهارت‌های پایین، فرهنگ کارآفرینی ضعیف و نابرابری‌های قومی و قبیله‌ای روبه‌رو هستند که از این نظر از سایر جوامع قابل تمایزند (Safari & Akbari, 2014: 956). لذا، چالش‌های عمده پیش‌روی جوامع روستایی در راه رسیدن به توسعه روستایی، توسعه پایدار روستایی و توسعه ملی عبارتند از: تأمین نیازهای اساسی، افزایش تولید و کاهش فقر، تأمین امنیت غذایی، افزایش درآمد، حفظ محیط‌زیست، توسعه فرصت‌های شغل (محمدی یگانه و ولایی، ۱۳۹۳: ۵۹) و افزایش مشارکت و اعتماد به نفس (صفری و بیات، ۱۳۹۲: ۳۲). در این رابطه مهمترین هدف توسعه پایدار روستایی عبارت خواهد بود از: قابل زیست کردن عرصه‌های زندگی برای نسل آینده و فعلی، با تأکید خاص بر بهبود مداوم روابط انسانی - محیطی و نیز افزایش رفاه اجتماعی ساکنین روستا (Pomeroy, 2002: 5). بنابراین، توسعه پایدار روستایی، جنبه‌های گوناگون را دربر می‌گیرد، اما زمینه‌سازی‌های ساختاری در چهار جنبه عام شامل ساختار محیطی - اکولوژیک، ساختار و روابط اجتماعی - فرهنگی، ساختار و روابط کالبدی - فضایی و ساختار و روابط اقتصادی می‌تواند به کارکرد صحیح این فرآیند منجر شود (سعیدی، ۱۳۹۲: ۱۸).

¹- Sustainable Rural Development

نکته‌ی اساسی در این میان آن است که همواره اشتغال‌زایی و فقرزدایی را تنها راه برون رفت از معطل توسعه یافتگی و یا ناپایداری توسعه در عرصه‌های روستایی به شمار آورده‌اند، حال آنکه توسعه پایدار روستایی جنبه‌های گوناگونی از توسعه و تحول شرایط زندگی روستایی را شامل می‌شود (سعیدی، ۱۳۹۰: ۲۰-۱۹).

در راستای تحقق توسعه پایدار و پایداری اقتصادی در سطح کشور و بخصوص روستاها، مقام معظم رهبری (۱۳۸۹) در دیدار با کارآفرینان، بحث اقتصاد مقاومتی را مطرح کردند (اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان و اجازه می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را هم داشته باشند. این یک فکر است، یک مطالبه عمومی است) و نیاز اساسی کشور برای کارآفرینی را آمادگی کشور برای جهش و فشار اقتصادی دشمنان معرفی نمودند و دانشگاه را به عنوان یکی از نهادهای مهم فرهنگی معرفی کردند که در جامعه می‌تواند نقش آفرینی کند (از بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با دانشجویان، ۱۳۹۱/۰۵/۱۶). اقتصاد مقاومتی بحثی در اقتصاد است که بر اساس آن می‌توان مشاهده کرد چگونه اقتصاد قادر است در مقابل ضربه‌های مختلف مقاومت کند و در عین حال از این ضربه آسیب نبیند. در ادبیات اقتصادی از عبارت اقتصاد تاب‌آور و اقتصاد پایدار ملی برای ویژگی برشمرده اقتصاد (یعنی اقتصاد مقاومتی) استفاده می‌شود (نهاد ریاست جمهوری، ۱۳۹۳). اقتصاد مقاومتی به معنی شکوفایی اقتصاد و رفع مشکلات موجود در زیربخش‌های اقتصادی برای جلوگیری از امتیازدهی به دشمنان و بهبود سطح رفاه عموم مردم است (باقری‌مجد و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۳). همچنین، اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی است که هماهنگ با سیاست‌های کلان سیاسی و امنیتی نظام اسلامی و برای مقاومت در برابر اقدامات تخریبی شکل بگیرد تا بتواند در برابر ضربات اقتصادی تحریم‌ها و توطئه‌های گوناگون اقتصادی نظام استکبار مقاومت کرده و توسعه و پیشرفت خود را ادامه دهد و روند رو به رشد همه جانبه خود را در ابعاد ملی، منطقه‌ای و جهانی حفظ کند. اقتصاد مقاومتی رابطه نزدیکی با انسجام ملی دارد. منظور از اقتصاد مقاومتی واقعی یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویاست نه یک اقتصاد منفعل و بسته به طوری که کشور ضمن مقاومت در مقابل موانع و ناملایمات مسیر خود، روند پیشرفت پایدار خود را حفظ کند (پورمیر علم، ۱۳۹۶: ۳۲). به تعریفی دیگر، اقتصاد مقاومتی به معنی تشخیص حوزه‌های فشار و متعاقباً تلاش برای کنترل و بی اثر کردن آن تاثیرها می‌باشد و در شرایط آرمانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت است همچنین برای رسیدن به اقتصاد مقاومتی باید وابستگی‌های خارجی کاهش یابد و بر تولید داخلی کشور و تلاش برای خوداتکایی تاکید گردد. طبق نظر دولت‌مردان ایران در تعریف اقتصاد مقاومتی، ضرورت مقاومت برای رد کردن فشارها و عبور از سختیها برای رسیدن به نقاط مثبت ملی نیاز است. این روش اقتصادی از نظر تعریف با اقتصاد ریاضی تفاوت دارد (قنبری و براتی‌زاده، ۱۳۹۳).

مفهوم اقتصاد مقاومتی در سطح بین‌المللی نیز مفاهیم و تعریف‌های گوناگونی را به خود اختصاص داده است و در قالب مفاهیم و اصطلاحات دیگر اما نزدیک با آن، تشریح شده است (کریمی و یعقوبی، ۱۳۹۵: ۲۸). برای مثال، بریگاگیلو و پیسینیو (۲۰۰۹) از اصطلاحی به نام «فتریت اقتصادی» استفاده کرده است. این اصطلاح با تعریفی که از آن شده، نزدیکترین مفهوم به «اقتصاد مقاومتی» در ادبیات رایج کشور ماست. بریگاگیلو و استفان بیان می‌دارند که اصطلاح فتریت اقتصادی به دو مفهوم بکار می‌رود؛ اول، توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب کننده خارجی؛ دوم، توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها. توانایی ایستادن در برابر شوک‌ها هنگامی متصور است که شوک‌ها یا خنثی یا ناچیز باشد. همچنین این نوع فتریت هنگامی که ممکن

¹- Briguglio & Piccinino, 2009

است اقتصاد از مکانسیم‌هایی برخوردار باشد که آثار شوک‌ها را کاهش دهد، به عنوان «جذب شوک» از آن نام برده می‌شود. برای مثال، وجود بازاری انعطاف پذیر، می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای جذب شوک‌ها عمل کند (کریمی و یعقوبی، ۱۳۹۵: ۲۸). به‌طور کلی می‌توان گفت، اقتصاد مقاومتی یعنی تشخیص حوزه‌های فشار یا در شرایط کنونی تحریم و در پی آن تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن آن و در شرایط آرمانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت که قطعاً باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدبرانه پیش شرط و الزام چنین موضوعی است. اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی‌ها و تأکید روی مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکایی است (فشاری و پورغفار، ۱۳۹۳: ۳۱). درحقیقت منظور از اقتصاد مقاومتی، اقتصادی و فعال و پویاست، نه اقتصادی منفعل و بسته؛ چنانکه مقاومت برای دفع موانع پیشرفت و کوشش در مسیر مهم حرکت و پیشرفت تعریف می‌شود (Johnston, 2005).

در اقتصاد مقاومتی، دو رویکرد درونزا و برون‌نگر به اقتصاد مطرح می‌شود (جدول ۱). در نگرش درونزا، به بهره‌برداری حداکثری با بهره‌وری بالا از ظرفیت‌ها و مزیت‌های درونی اقتصاد ایران، درحکم عوامل اصلی ثبات و رشد اقتصادی داخلی، تأکید می‌شود. در رویکرد برون‌نگر، به بهره‌برداری حداکثری از فرصت‌های موجود در جهان، به‌منظور پیشبرد اهداف اقتصاد ملی، توجه می‌شود که در سه حوزه‌ی دانش فنی، سرمایه، بازار مدنظر قرار می‌گیرد (جهانیان، ۱۳۹۵: ۱۶۶ به نقل از نیلی و ملایی، ۱۳۹۳).

جدول ۱. مقایسه رویکردهای درون‌زا و برون‌نگر در اقتصاد مقاومتی (نیلی و ملایی، ۱۳۹۳)

اقتصاد مقاومتی	
دورن‌زا	<ul style="list-style-type: none"> - اقتصاد دانش بنیان - توسعه بخش نفت و گاز و زنجیره ارزش آن - تقویت نظام مالی - کاهش وابستگی بودجه به نفت
برون‌نگر	<ul style="list-style-type: none"> - برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی - توسعه دیپلماسی اقتصادی - تشویق سرمایه‌گذاری خارجی برای صادرات

اقتصاد مقاومتی، در حقیقت اقتصاد پیشرفت و توسعه و رویکردی تحول‌خواه است که با عنایت کامل به ظرفیت‌های درونی کشور و نظام و برای شتاب بخشیدن به روند پیشرفت تنظیم گردیده است. سندی با این سطح از تفصیل و اهمیت، بیانگر جایگاه اقتصاد و اجتماع پر نشاط و دارای تحرک در ایران است. برخی بر این باورند که رسالت‌های انقلابی با رفاہ عمومی و جامعه تولیدگر ارتباطی ندارد اما سند سیاست‌های ابلاغی به وضوح نشان می‌دهد که تولید و اقتصاد در کشور تا چه اندازه اهمیت دارد و همواره با نگاهی برآمده از تحولات دانشی و بینشی در عرصه اقتصاد، به دنبال سامان دادن اقتصاد و خلق توسعه است. سیاست‌های ابلاغ شده برای خلق اقتصاد مقاومتی، راه کلی پیشرفت کشور و اولویت‌های اقتصادی را مشخص می‌کنند. البته کار زیادی باید روی این سیاست‌ها انجام گیرد تا الگوی توسعه و پیشرفت کشور دقیق‌تر مشخص شود اما می‌توان ادعا کرد که اصول و اولویت‌هایی که الگوی توسعه اقتصاد کشور باید بر آن‌ها بنا شود، مشخص شده‌اند (کریمی و یعقوبی، ۱۳۹۵: ۲۸). در زمینه توسعه اقتصادی، وضعیت اقتصادی و موانع پایداری اقتصادی نیز تحقیقات مختلفی در سطح کشور و خارج از کشور انجام شده که در ادامه و در جدول (۲) به خلاصه‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود:

جدول ۲. پیشینه تحقیق در زمینه موضوع مورد بحث

نتیجه‌گیری	عنوان	محققان (سال)
اقتصاد مقاومتی راهکاری است که از سوی مقام معظم رهبری برای سر و سامان دادن به وضعیت اقتصادی ایران مطرح و تبیین آن بر عهده حوزویان و دانشگاهیان گذاشته شده است.	اقتصاد مقاومتی، راهکاری برای توسعه	حسین زاده بحرینی (۱۳۹۲)
در اقتصاد مقاومتی برای برداشتن گام‌های بلند در راستای پیشرفت کشور در حین مقاومت، توجه به کیفیت و قیمت و تنوع تولیدات داخل، اصلاح مدیریت‌های اجرایی و عملیاتی با نگرش رسیدن به خودکفایی و اتخاذ تدابیری لازم برای خود اتکایی در برخی زمینه‌ها لازم است.	بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران	فشاری و پورغفاری (۱۳۹۳)
برای پایداری اقتصاد روستاها، رویکرد توسعه‌ای مطلوب است که به اقشار پایین دست به مثابه عاملان و پایش‌گران سیاست‌های پیش‌گیرانه مانند اعطای اعتبارات خرد نگاه کند.	تحلیل اثرات اعتبارات خرد بر پایداری اقتصاد روستایی مورد مطالعاتی: شهرستان نیشابور	رضوانی و همکاران (۱۳۹۴)
در این پژوهش به بررسی ارتباط بین استفاده از رسانه‌های داخلی، اعتماد اجتماعی، دینداری، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و ... به‌عنوان متغیرهای مستقل و اقتصاد مقاومتی به‌عنوان متغیر وابسته پرداخته و نتایج نشان داد که به جز متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی، بین تمامی متغیرهای ارتباط معناداری وجود دارد.	بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به فرهنگ اقتصاد مقاومتی در نواحی شهری و روستایی گیلان غرب	قنبری و همکاران (۱۳۹۵)
سازمانیابی فقرای شهری در شهر تهران از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ از تمرکزگرایی آن‌ها در بافت فرسوده درون شهر حکایت دارد. به عبارت دیگر رابطه‌ی معنادار فضایی بین استقرار فقرا با بافت فرسوده در شهر تهران وجود دارد که ضرورت اتخاذ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را در بافت‌های فرسوده نمایان‌تر می‌نماید.	راهبرد تعدیل فقر در محلات شهری با رویکرد اقتصاد مقاومتی مطالعه موردی: کلانشهر تهران	ابراهیم زاده و همکاران (۱۳۹۵)
روستاییان در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی از جمله تولید و اشتغال تأثیر بسزایی دارند و عوامل زیرساختی، اجتماعی و خدماتی دارای اهمیت و رتبه بالایی می‌باشند.	نقش اجتماعات روستایی در اقتصاد مقاومتی مطالعه موردی: شهرستان شاهین شهر و میمه	غفاری (۱۳۹۶)
سطوح بالای توسعه اقتصادی و اشتغال از عوامل خوشبختی و آرامش است و امنیت اقتصادی رضایت از زندگی و آرامش را در پی دارد. مکان‌های مرفه آرامش، نظم و خوشبختی بیشتری نشان می‌دهند.	رضایت از زندگی، امنیت و توسعه	Ronald Inglehart (1998)
اصطلاح فنریت اقتصادی به دو مفهوم به‌کار می‌رود: اول، توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی؛ دوم، توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها.	فنریت اقتصادی	Brigugli o & Piccinino, (2009)

بررسی نتایج حاصل از پیشینه تحقیق نشان داد، مطالعه خاصی در زمینه تحلیل وضعیت اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی از منظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در سطح کشور و بخصوص در محدوده مورد مطالعه (حوزه جغرافیایی - فرهنگی هلیل رود، دشت جیرفت) صورت نگرفته است و بررسی اقتصاد روستایی از این منظر با توجه به شدت یافتن تحریم‌های سیاسی و اقتصادی علیه کشورمان ایران طبق بیانات رهبر معظم لازم و ضروری است.

۳ روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف از نوع کاربردی و برای توصیف عینی و واقعی و منظم خصوصیات و ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه در حوزه جغرافیایی - فرهنگی هلیل‌رود، دشت جیرفت از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شد. جهت گردآوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و روش‌های میدانی استفاده شده است. قلمرو مکانی این تحقیق شهرستان‌های جیرفت و عنبرآباد در استان کرمان است. شهرستان جیرفت طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران دارای ۳۰۸۵۸۵ نفر جمعیت و ۹۲۹۳۷ خانوار بوده است و دارای ۴ مرکز شهری جیرفت،

درب بهشت و جبالبارز و بلوک و ۴ بخش و ۱۴ دهستان و ۱۲۲۸ آبادی دارای سکنه می‌باشد. همچنین شهرستان عنبرآباد طبق همین سرشماری دارای ۸۲۴۳۸ نفر جمعیت و ۲۳۴۰۹ خانوار بوده است. شهرستان عنبرآباد طبق آخرین سرشماری مرکز آمار ایران دارای ۳ مرکز شهری، ۲ بخش، ۷ دهستان و ۲۸۵ آبادی دارای سکنه بوده است. لذا، با توجه به تعداد زیاد روستاها در این دو شهرستان، طبق نظر اساتید، کارشناسان و خبرگان در این زمینه روستاهای که به عنوان مراکز دهستان‌ها شناخته می‌شوند، به عنوان روستاهای نمونه انتخاب شدند. لذا، جامعه‌آماری را سرپرستان خانوارهای روستایی در روستاهای مرکز دهستان‌ها تشکیل می‌دهند که طبق سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ این روستاها که حدود ۲۱ روستا هستند، دارای ۴۱۲۸۹ نفر جمعیت و ۱۲۱۶۵ خانوار می‌باشند. که براساس فرمول کوکران تعداد ۳۱۴ خانوار به عنوان نمونه تحقیق انتخاب و جهت پرسشگری اقدام گردید (جدول ۳). جهت انتخاب خانوارها در هر یک از روستاها از روش سیستماتیک استفاده شده است.

جدول ۳. جمعیت و خانوار روستاهای نمونه در شهرستان‌های مورد مطالعه

شهرستان	دهستان	نام روستا	جمعیت	خانوار	نمونه
جیرفت	دلفارد	دره‌ای	۸۱۷	۳۶۱	۹
	ساردوئیه	نهرکمال (اسفارچ)	۵۳۴	۱۶۸	۴
	گور	گورسفلی	۳۵۳	۱۰۵	۳
	رضوان	حیشین سفلی	۱۸۶۰	۳۹۱	۱۰
	سغدر	سغدر	۱۵۶۴	۴۶۳	۱۲
	مسکون	سربندکسور	۴۴۰	۱۵۴	۴
	اسفندقه	دولت‌آباد	۴۹۳۰	۱۳۸۷	۳۶
	اسلام‌آباد	دوبنه	۳۲۱۷	۸۳۳	۲۲
	خاتون‌آباد	کلاب صوفیان سفلی	۲۳۱۶	۶۰۴	۱۶
	دولت‌آباد	علی‌آباد	۶۱۷۰	۲۱۷۴	۵۶
	هلیل	پشتلر	۱۵۵۲	۴۵۰	۱۲
	اسماعیلی	اسماعیلی سفلی	۲۳۵۵	۷۳۵	۱۹
	حسین‌آباد	حسین‌آباد دهدار	۲۸۸۶	۹۲۵	۲۴
عنبرآباد	گنج‌آباد	طرح	۱۸۷۴	۴۷۱	۱۲
	امجز	امجز	۶۴۹	۱۸۹	۵
	جهاد‌آباد	روستای شهید سالاری	۲۰۹۷	۵۸۲	۱۵
	علی‌آباد	علی‌آبادقدیری	۲۰۴۱	۵۴۶	۱۴
	محمدآباد	خضراآباد	۱۴۴۲	۴۰۴	۱۰
	گرمسار	گرم سالارضا	۸۰۲	۲۱۷	۶
	مردهک	حاجی‌آباد	۲۳۵۶	۷۰۵	۱۸
نرگسان	تیغ سیاه	۱۰۳۴	۳۰۱	۸	
جمع		۲۱	۴۱۲۸۹	۱۲۱۶۵	۳۱۴

مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵؛ محاسبات محقق، ۱۴۰۰

در ادامه جهت بررسی دقیق اقتصاد روستایی از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی مورد بحث پرسشنامه‌ای در ۱۱ شاخص و مولفه‌های مختلف تدوین شد (جدول ۴) و در اختیار نمونه آماری قرار گرفت و پس از تکمیل ۳۰

نمونه از پرسشنامه‌ها، پایایی پرسشنامه با ضریب آلفای عدد ۰/۷۸۰ بدست آمد که قابلیت اعتماد بالا را نشان می‌دهد. همچنین جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از آزمون‌های کروسکال والیس، تی تک نمونه‌ای و رگرسیون استفاده شد.

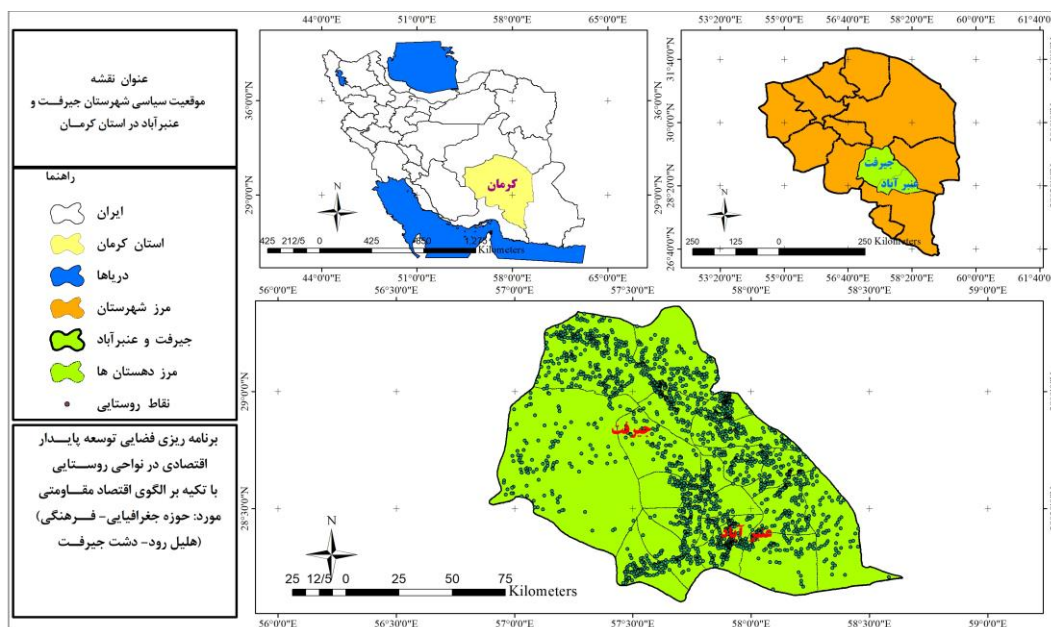
جدول ۴. شاخص‌های اقتصاد مقاومتی مورد بررسی در این تحقیق

پایایی	مؤلفه	شاخص
۰/۷۱۰	میزان نرخ رشد اقتصادی؛ میزان تولیدات روستا (اعم از کشاورزی، صنایع و خدماتی)؛ میزان عدالت اجتماعی در توزیع خدمات بین روستاییان؛ نرخ اشتغال در سطح روستا؛ میزان تورم؛ میزان رفاه روستاییان	تحرک و پویایی اقتصادی
۰/۸۱۲	مشارکت روستاییان در امور مربوط به روستا؛ میزان شرکت روستاییان در جلسات مختلف در روستا؛ سهولت ارائه انتقادات و پیشنهادات به شوراهای اسلامی؛ میزان همفکری با مسئولین؛ بهره‌مندی همه روستاییان از خدمات اساسی؛ میزان مهاجرت روستاییان	عدالت اجتماعی
۰/۶۷۶	استفاده از دانش متخصصان و دانش آموختان موجود در روستاها؛ حفظ نیروی انسانی جوان در روستا؛ حفاظت از منابع طبیعی موجود؛ بهره‌گیری از دانش بومی روستاییان؛ تغییر نوع کشت با توجه به شرایط اقلیمی	تکیه بر ظرفیت‌های داخلی
۰/۶۸۹	وجود برنامه‌ریزی درست در زمینه پایداری اقتصادی؛ حرکت علمی به سوی توسعه اقتصادی؛ مشارکت مدیران روستایی در حل مشکلات روستاییان، وجود علاقه در بین مردم جهت نیل به پایداری اقتصادی؛ هموار کردن مشکلات روستاییان توسط مسئولین در جهت رسیدن به پایدار اقتصادی	حرکت علمی و مدیریت جهادی
۰/۷۳۵	مشارکت فعالان اقتصادی در مسائل مربوط به روستا؛ حمایت از کارآفرینان مبتکر؛ حمایت از صاحبان سرمایه؛ انتخاب افراد بر اساس مهارت برای مناصب متعدد	مردم محوری
۰/۷۷۷	وجود سوپرمارکت در روستا؛ وجود داروخانه در روستا؛ سهولت دسترسی به درمانگاه؛ سهولت دسترسی به مواد غذایی	خودکفایی و تامین اقلام راهبردی و اساسی
۰/۷۱۴	استفاده از انرژی خورشیدی؛ استفاده از انرژی باد و ...؛ توسعه کشت جایگزین	کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی
۰/۸۳۴	برگزاری جشن‌ها و مهمانی‌های تجمعاتی؛ پرهیز از اسراف و ریخت و پاش توسط مسئولین؛ مصرف منابع براساس الگوی عاقلانه و مدیرانه صحیح و اسلامی	اصلاح الگوی مصرف
۰/۸۴۶	برخورد با مفسدان اقتصادی؛ وجود امنیت اقتصادی و اجتماعی؛ وجود فساد در بین مسئولین روستا؛ برخورد با افرادی که قانون را دور می‌زنند	فسادستیزی
۰/۷۸۱	شفاف‌سازی مسائل مالی توسط مسئولین؛ شفاف‌سازی قیمت‌ها؛ شفاف‌سازی سازو کارهای بازار؛ شفاف‌سازی هزینه و درآمد روستاها؛ استفاده از نیروی جوان و با دانش در مسائل مختلف؛ حمایت از اقتصاد دانش بینان؛ توجه به مسائل علمی در اقتصاد روستایی؛ دخالت دادن افراد باسواد و با دانش در امور مختلف روستا	شفاف‌سازی و دانش محوری

مأخذ: www.khamenei.ir؛ بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۲؛ بلندبان و ناصری، ۱۳۹۴؛ اسدی، ۱۳۹۳؛ کریم و همکاران، ۱۳۹۳؛ باقری-مجد و همکاران، ۱۳۹۵؛ قنبری و برات‌زاده، ۱۳۹۳؛ معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور ۱۳۹۵؛ ابراهیمی و زیرک، ۱۳۹۱؛ قنبری و همکاران، ۱۳۹۵؛ محمدی سیاهبومی و همکاران، ۱۳۹۶؛ فشاری و پورغفار، ۱۳۹۳؛ دهقان پور و همکاران، ۱۳۹۴؛ امیری و همکاران، ۱۳۹۷.

دشت جیرفت میان ارتفاعات جبالبارز، بحرآسمان و اسفندقه واقع شده است (شکل ۱). در این دشت شهرستان‌های جیرفت و عنبرآباد واقع هستند که از شمال به شهرستان کرمان، از شمال غرب و غرب به شهرستان بافت، از جنوب به شهرستان کهنوج و از شرق و شمال شرقی به شهرستان بم محدود می‌شود و در مختصات ۵۶°۴۵' تا ۳۱°۳۱' طول جغرافیایی ۲۸°۱۰' تا ۲۹°۲۰' و عرض جغرافیایی قرار گرفته‌اند. دشت جیرفت از اطراف توسط کوه‌های جبال بارز در شرق و شمال شرقی، بحرآسمان از شمال، نرمان و بانه هورا از غرب

احاطه شده است. و به صورت یک فرورفتگی که از مواد آبرفتی پر شده است که ضخامت آن در بخش‌های مرکزی به ۳۰۰ متر می‌رسد. دشت جیرفت جزئی از حوزه رسوبی ایران مرکزی محسوب می‌شود. این دشت، محل تمرکز نهشته‌های بالادست می‌باشد که در حقیقت متناسب رشته‌های کوهستانی اطراف به شمار می‌آیند (طرح جامع شهر جیرفت، ۱۳۸۵).

شکل ۱. نقشه موقعیت سیاسی شهرستان‌های عنبرآباد و جیرفت در استان و کشور

(۴) یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی تحقیق نشان می‌دهد، از ۳۱۴ سرپرست خانوار پاسخ دهنده، ۸۸/۳ درصد مرد و ۱۱/۷ درصد زن بوده‌اند و بیش از ۹۰ درصد آنان نیز متاهل بوده و بیش از ۳۷/۴ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات ابتدایی و خواندن و نوشتن و یا بی‌سواد بوده‌اند و از این میان تنها ۹/۸ درصد تحصیلات بیش از فوق لیسانس و بالاتر داشته‌اند. از نظر درآمدی نیز بیش از ۴۰/۴ درصد پاسخگویان درآمدی بین ۱ میلیون تومان الی ۲ میلیون تومان درآمد داشته‌اند و حتی در این میان بیش از ۵ درصد عنوان کردند که کمتر از ۵۰۰ هزار تومان در ماه درآمد دارند. همچنین از نظر اشتغال نیز بیش از ۴۵/۵ درصد پاسخگویان در مشاغل کشاورزی از قبیل زراعت، دامداری، باغداری و ... مشغول فعالیت بوده‌اند.

جهت بررسی و تحلیل وضعیت اقتصادی روستاهای نمونه در شهرستان جیرفت و عنبرآباد از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی ابتدا با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای به بررسی وضعیت شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در سطح روستاهای نمونه که مراکز دهستان‌ها هم هستند، پرداخته شده است. تحلیل میانگین عددی بر اساس آزمون t تک نمونه‌ای مبین این است، شاخص‌های تحرک و پویایی اقتصادی با آماره ۱۲/۰۱، عدالت اجتماعی با آماره ۳/۳۱ در سطح متوسط به بالایی قرار دارند و سایر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در محدوده مورد مطالعه کمتر از مطلوبیت عددی ۳ برآورد شده و در وضعیت متوسط به پایینی قرار دارند. این تفاوت در سطح آلفای ۰/۰۵ معنادار و میزان تفاوت آن‌ها از مطلوبیت عددی به صورت مثبت برآورد شده است. معناداری این شاخص‌ها

نشان می‌دهد، که تحقق اقتصاد مقاومتی طبق بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، اقتصاد روستایی را در روند به رشد قرار داده و روستاها در حال رشد اقتصادی در اغلب زمینه‌های مورد بحث هستند (جدول ۵).

جدول ۵. بررسی شاخص‌های اقتصاد مقاومتی با استفاده از آزمون t از دیدگاه روستائیان

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳							
مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	میانگین	آماره آزمون T	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						حد پائین	حد بالا
تحرك و پویایی اقتصادی	۳,۲۹	۱۲,۰۱۴	۳۱۳	.۰۰۰	۲۸۹۸۱	۲۴۲۳	۳۳۷۳
عدالت اجتماعی	۳,۰۹	۳,۳۱۳	۳۱۳	.۰۰۱	۰۸۸۱۱	۰۳۵۸	۱۴۰۴
تکیه بر ظرفیت‌های داخلی	۲,۶۰	-۱۳,۵۳۶	۳۱۳	.۰۰۰	-۰,۳۹۸۷	-۰,۴۵۷۶	-۰,۳۴۰۸
حرکت علمی و مدیریت جهادی	۲,۶۴	-۱۱,۱۷۹	۳۱۳	.۰۰۰	-۰,۳۵۶۶۹	-۰,۴۱۹۵	-۰,۳۹۲۹
مردم محوری	۲,۶۵	-۱۰,۴۱۹	۳۱۳	.۰۰۰	-۰,۳۵۱۹	-۰,۴۱۸۴	-۰,۲۸۵۵
خودکفایی و تأمین اقلام راهبردی و اساسی	۱,۸۲	-۳۱,۳۴۸	۳۱۳	.۰۰۰	-۱,۱۷۵	-۱,۲۴۸۹	-۱,۱۰۱۴
کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی	۲,۲۶	-۲۷,۴۷۰	۳۱۳	.۰۰۰	-۰,۷۳۹۵	-۰,۷۹۲۶	-۰,۶۸۶۶
اصلاح الگوی مصرف	۱,۵۶	-۲۳,۸۱۸	۳۱۳	.۰۰۰	-۱,۴۴۳۲۹	-۱,۵۶۲۶	-۱,۳۲۴۰
فسادستیزی	۲,۴۰	-۲۱,۳۵۴	۳۱۳	.۰۰۰	-۰,۵۹۷۲	-۰,۶۵۲۳	-۰,۵۴۲۲
شفاف‌سازی و دانش محوری	۲,۸۷	-۴,۳۰۳	۳۱۳	.۰۰۰	-۰,۱۴۲۸	-۰,۱۹۳۶	-۰,۰۷۲۱

در ادامه تحقق و پس از بررسی شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در سطح شهرستان‌های مورد مطالعه به بررسی و سطح بندی روستاهای نمونه با استفاده از آزمون کروسکال‌والیس پرداخته شده است. نتایج حاصله نشان داد، روستاهای علی‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۲۵۳/۸۱، دولت‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۲۱۰/۵۰، حسین‌آباد دهدار با میانگین ۲۰۵/۳۵ و اسماعیلی سفلی با میانگین رتبه‌ای ۱۷۹ در رتبه‌ای اول قرار دارند و نشان دهنده این مهم است که روستاهای که دارای جمعیت زیادی است و اقتصاد متنوعی دارند از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی نیز در سطح بالایی قرار دارند و روستاهای نهرکمال (اسفارچ) با میانگین رتبه‌ای ۹۸/۳۸، تیغ سیاه با میانگین رتبه‌ای ۱۰۳/۹۳ و حاجی‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۱۱۴/۶۱ در رتبه‌ای آخر از نظر پایداری اقتصاد روستایی و شاخص‌های اقتصاد مقاومتی دارا هستند. بنابراین در زمینه روستاهای که در رتبه‌ای اول از نظر اقتصاد مقاومتی قرار دارند، می‌توان گفت، روستاهای می‌توانند در زمینه‌های اقتصادی موفق عمل کنند که اقتصادش به تعبیر مقام معظم رهبری درونزا، برونگرا، مردمی، دانش بنیان و عدالت محور باشد تا بتواند در برابر هرگونه تهدید و آسیبی مقاوم بوده و به‌معنای تمام و کمال اقتصاد مقاومتی به حساب بیاید. مهارت آموزی و نیروی کار ماهر امروزه از الزامات تحقق اقتصاد مقاومتی و حرکت کشور و در مسیر پیشرفت است که اهمیت این موضوع در بیانات معظم رهبری کاملاً مشهود است و به تعبیر مقام معظم رهبری نیروی انسانی ماهر دارای سرپنجه کارآمد و همچنین تاکید معظم له مبنی بر توسعه مهارت‌های فنی و استمرار نوآوری و ابتکار نشان از اهمیت این موضوع دارد و بایستی برای حرکت در مسیر پیشرفت در مناطق روستایی کشور نیز به آموزش نیروی انسانی توجه ویژه‌ای نمود که این آموزش‌ها می‌تواند باعث افزایش مهارت روستائیان که نتیجه آن استفاده بهتر از منابع اقتصادی موجود و همچنین ایجاد فرصت‌های شغلی و کارآفرینی میان ساکنان روستاها شود که این موضوع علاوه بر پیشرفت اقتصادی روستاها باعث تحقق اقتصاد مقاومتی می‌گردد (جدول ۶).

جدول ۶. رده‌بندی روستاهای نمونه از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی با آزمون کروسکال والیس

رتبه	میانگین رتبه‌ای	فراوانی	روستاها	ردیف
۲۱	۹۷,۳۸	۴	نهرکمال (اسفارچ)	۱
۲۰	۱۰۳,۹۳	۷	تیغ سیاه	۲
۱۹	۱۱۴,۶۱	۱۸	حاجی‌آباد	۳
۱۸	۱۳۴,۲۹	۱۲	طرج	۴
۱۷	۱۳۹,۹۵	۹	دره‌ای	۵
۱۶	۱۴۰,۳۰	۵	امجز	۶
۱۵	۱۴۲,۶۳	۱۶	کلاب صوفیان سفلی	۷
۱۴	۱۴۳,۱۹	۱۰	حیشین سفلی	۸
۱۳	۱۵۰,۵۸	۶	گرم سالارضا	۹
۱۲	۱۵۲,۰۸	۱۲	سغدر	۱۰
۱۱	۱۵۵,۶۳	۴	سربندکسور	۱۱
۱۰	۱۵۹,۰۵	۱۰	خضرآباد	۱۲
۹	۱۶۴,۶۷	۳	گورسفلی	۱۳
۸	۱۶۷,۱۴	۱۴	علی‌آباد قدیری	۱۴
۷	۱۶۹,۰۴	۱۲	پشتلر	۱۵
۶	۱۷۵,۲۵	۲۲	دوبنه	۱۶
۵	۱۷۸,۱۷	۱۵	روستای شهید سالاری	۱۷
۴	۱۷۹,۰۰	۱۹	اسماعیلی سفلی	۱۸
۳	۲۰۵,۳۵	۲۴	حسین‌آباد دهدار	۱۹
۲	۲۱۰,۵۰	۳۶	دولت‌آباد	۲۰
۱	۲۵۳,۸۱	۵۶	علی‌آباد	۲۱
۳۶/۷۳۴		Chi-Square		
۲۰		درجه آزادی		
۰,۰۱۳		سطح معناداری		

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

همچنین در ادامه با استفاده از آزمون تحلیل خوشه‌ای K اقدام به خوشه‌بندی روستاهای نمونه از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی گردید و نتایج حاصله نشان داد، تنها روستای علی‌آباد در خوشه خیلی خوب، روستاهای حسین‌آباد دهدار و دولت‌آباد در خوشه خوب قرار گرفتند و روستاهای نهرکمال (اسفارچ)، تیغ سیاه، حاجی‌آباد در خوشه خیلی ضعیف از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی قرار گرفتند. بر این اساس بیش از ۵۲ درصد روستاها در وضعیت مطلوب از نظر شاخص‌های مورد بررسی قرار ندارند و تنها بیش از ۱۶ درصد در وضعیت مطلوب قرار دارند (جدول ۷).

جدول ۷. خوشه‌بندی روستاهای نمونه از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی

خوشه‌بندی	وضعیت	فراوانی	روستاها	درصد
۹۸/۳۸-۱۱۴/۶۱	خیلی ضعیف	۳	نهرکمال (اسفارچ)، تیغ سیاه، حاجی‌آباد	۱۴/۲۹
۱۱۴/۶۲-۱۵۵/۶۳	ضعیف	۸	طرح، دره‌ای، امجز، کلاب صوفیان سفلی، حیشین سفلی، گرم سالاررضا، سغد، سرپندکسور	۳۸/۰۹
۱۵۵/۶۴-۱۷۹	متوسط	۷	خضرآباد، گورسفلی، علی‌آباد قدیری، پشتلر، دوبنه، شهید سالاری، اسماعیلی سفلی	۳۳/۳۳
۱۷۹/۱-۲۱۰/۵۰	خوب	۲	حسین‌آباد دهدار، دولت‌آباد	۹/۵۲
۲۱۰-۵۱-۲۵۳/۸۱	خیلی خوب	۱	علی‌آباد	۴/۷۷
جمع	۵	۲۱		۱۰۰

پس از رتبه‌بندی روستاهای نمونه از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی به بررسی اثرات شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در پایداری اقتصاد روستایی در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون رگرسیون چند متغیره پرداخته شده است. در همین راستا، نتایج تحلیل واریانس میزان تأثیرگذاری شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در پایداری اقتصاد روستایی نشان داد، تحقق شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در محدوده مورد مطالعه به میزان ۰/۸۹۸ درصد در پایداری اقتصاد روستایی تاثیر مثبت داشته است. همین‌طور جدول زیر نشان دهنده معنی‌داری همه شاخص‌های مورد بررسی در آزمون تحلیل واریانس می‌باشد. بر همین اساس می‌توان رگرسیون را ادامه داد. لذا، سطح معنی‌داری نیز طبق سطح اطمینان ۰/۹۵، کمتر از ۰/۰۵ است. از این‌رو همبستگی بدست آمده مورد تایید بوده و می‌توان آن را به کل جامعه آماری تعمیم داد (جدول ۸).

جدول ۸. تحلیل واریانس عوامل تأثیر گذار در پایداری اقتصاد روستایی

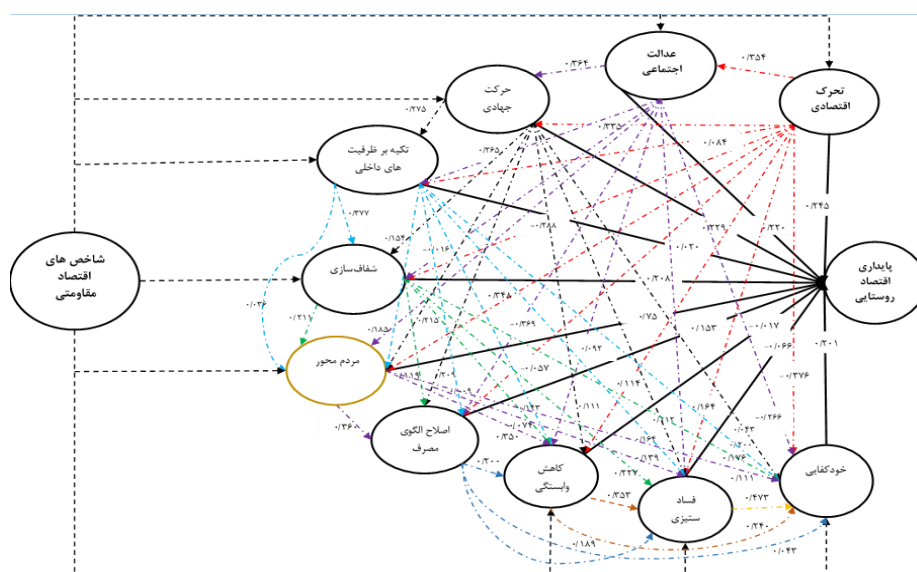
معناداری	دروبین واتسون	اشتباه معیار	ضریب تعیین تصحیح شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۱/۹۲۵	۰/۱۳۱۱	۰/۸۹۴	۰/۸۹۸	۰/۹۴۷

همچنین، نتایج آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که، در بین شاخص‌های اقتصادی مقاومتی شاخص‌های تحرک و پویایی اقتصادی با میزان بتای ۰/۲۴۵، حرکت علمی و مدیریت جهادی با میزان بتای ۰/۲۲۹ و عدالت اجتماعی با میزان بتای ۰/۲۲۰ بیشترین تأثیر را در پایداری اقتصاد روستایی در محدوده مورد مطالعه دارد. چنانچه، تحقق اقتصاد مقاومتی در جامعه توانسته با افزایش نرخ رشد اقتصادی، افزایش تولیدات روستا (اعم از کشاورزی، صنایع و خدماتی)، تحقق عدالت اجتماعی در توزیع خدمات بین روستاییان، افزایش نرخ اشتغال در سطح روستا، مهار میزان تورم، افزایش رفاه روستاییان، حمایت از اقتصاد دانش بنیان، توجه به مسائل علمی در اقتصاد روستایی، دخالت دادن افراد باسواد و با دانش در امور مختلف روستا، افزایش مشارکت روستاییان در امور مربوط به روستا، افزایش شرکت روستاییان در جلسات مختلف در روستا، سهولت ارائه انتقادات و پیشنهادات به شوراهای اسلامی، افزایش همفکری با مسئولین، افزایش بهره‌مندی همه روستاییان از خدمات اساسی، افزایش میزان مهاجرت روستاییان و ... موجب پایداری اقتصاد روستایی (افزایش اشتغال، سرمایه‌گذاری، بهره‌وری عوامل تولید، درآمد و ...) در محدوده مورد مطالعه می‌گردد (جدول ۹).

جدول ۹. معادله رگرسیون چند متغیره بین توسعه شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در پایداری اقتصادی روستایی

سطح معناداری	T	ضریب غیر استاندارد		مولفه‌های اقتصاد مقاومتی
		BETA	خطای استاندارد	
۰,۰۰۰	-۶,۷۱۲		۰,۰۸۲	عرض از مبدا
۰,۰۰۰	۸,۷۳۰	۰,۲۴۵	۰,۰۲۷	تحرک و پویایی اقتصادی
۰,۰۰۰	۸,۵۶۵	۰,۲۲۰	۰,۰۲۲	عدالت اجتماعی
۰,۳۹۸	۰,۸۴۶	۰,۰۲۰	۰,۰۱۹	تکیه بر ظرفیت‌های داخلی
۰,۰۰۰	۶,۹۶۹	۰,۲۲۹	۰,۰۲۴	حرکت علمی و مدیریت جهادی
۰,۱۰	۲,۵۹۱	۰,۰۷۵	۰,۰۲۰	مردم محوری
۰,۰۰۰	۶,۹۹۰	۰,۲۰۱	۰,۰۱۸	خودکفایی و تأمین اقلام راهبردی و اساسی
۰,۴۹۶	-۰,۷۲۵	-۰,۰۱۷	۰,۰۲۱	کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی
۰,۰۰۰	۶,۲۸۰	۰,۱۵۳	۰,۰۱۰	اصلاح الگوی مصرف
۰,۱۲	-۲,۵۲۵	-۰,۰۶۶	۰,۰۲۳	فساد ستیزی
۰,۰۰۰	۷,۳۴۶	۰,۲۰۸	۰,۰۲۳	شفاف‌سازی و دانش محوری

در ادامه تحقق به بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم توسعه شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در پایداری اقتصادی روستایی با استفاده از مدل تحلیل مسیر در نرم‌افزار SPSS پرداخته شده است (شکل ۲).

شکل ۲. مدل تحلیل مسیر اثرات توسعه شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در پایداری اقتصادی روستایی

برای انجام تحلیل مسیر ابتدا بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل (شاخص‌های اقتصاد مقاومتی) رگرسیون گرفته شد و در بقیه مراحل هر یک از شاخص‌ها که بیشترین ضریب بتا (BETA) را داشته‌اند به عنوان متغیر وابسته و سایر عوامل متغیر مستقل فرض شده است. در شکل ۳ میزان و نوع تاثیر (مستقیم و غیرمستقیم) هر یک از متغیرهای مستقل و وابسته نشان داده شده است. این مدل نشان می‌دهد که اثر مستقیم شاخص مردم محوری در زمینه پایداری اقتصادی روستایی بیشتر بوده و اثر کلی شاخص افزایش کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی کمتر از همه شاخص‌های دیگر ارزیابی شده است. تاثیر کلی هر یک از ابعاد در جدول (۱۰) ارائه شده است.

جدول ۱۰. سنجش میزان اثرات مستقیم و غیر مستقیم و کلی شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در پایداری اقتصاد روستایی

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کلی	اولویت بندی
تحرك و پویایی اقتصادی	۰,۲۴۵	۰,۴۴۱	۰,۶۸۶	۲
عدالت اجتماعی	۰,۲۲۰	۰,۱۱۸	۰,۳۳۸	۵
تکیه بر ظرفیت‌های داخلی	۰,۰۲۰	۰,۲۴۴	۰,۲۶۴	۶
حرکت علمی و مدیریت جهادی	۰,۲۲۹	۰,۲۲۹	۰,۴۸۵	۳
مردم محوری	۰,۷۵	-۰,۰۱۹	۰,۷۳۱	۱
خودکفایی و تامین اقلام راهبردی و اساسی	۰,۲۰۱	-	۰,۲۰۱	۷
کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی	-۰,۰۱۷	۰,۰۲۴	۰,۰۰۷	۱۰
اصلاح الگوی مصرف	۰,۱۵۳	-۰,۰۰۶	۰,۱۴۷	۸
فسادستیزی	-۰,۰۶۶	۰,۰۹۵	۰,۰۲۹	۹
شفاف سازی و دانش محوری	۰,۲۰۸	۰,۲۰۹	۰,۴۱۷	۴

همان‌گونه که جدول (۱۰) نشان می‌دهد، تحقق اقتصاد مقاومتی طبق نظر مقاوم معظم رهبری در اقتصاد روستایی اثرات مختلفی از دیدگاه جامعه آماری داشته است. چنانچه، در بین شاخص‌های مورد بررسی شاخص مردم محوری با اثر کلی ۰/۷۳۱، شاخص تحرك و پویایی اقتصادی با ۰/۶۸۶ و حرکت علمی و جهادی با اثر کلی ۰/۴۸۵ بیشترین تأثیر را در بین شاخص‌های مورد بررسی در اقتصاد روستایی داشته است. به طوری که، تحقیق اقتصاد مقاومتی موجب افزایش مشارکت فعالان اقتصادی در مسائل مربوط به روستا؛ حمایت از کارآفرینان مبتکر؛ حمایت از صاحبان سرمایه؛ انتخاب افراد بر اساس مهارت برای مناصب متعدد شده و همچنین، میزان نرخ رشد اقتصادی در فضاهای روستایی؛ میزان تولیدات روستا (اعم از کشاورزی، صنایع و خدماتی)؛ میزان عدالت اجتماعی در توزیع خدمات بین روستاییان؛ نرخ اشتغال در سطح روستا؛ میزان تورم؛ میزان رفاه روستاییان در زمینه‌های مختلف افزایش می‌یابد و از این طریق موجبات تحقق توسعه پایدار روستایی را فراهم می‌آورد.

تشکر و قدردانی

این مقاله از رساله دکتری با عنوان «برنامه‌ریزی فضایی توسعه پایدار اقتصادی در نواحی روستایی با تأکید بر الگوی اقتصاد مقاومتی مورد: حوزه جغرافیایی-فرهنگی هلیل رود، دشت جیرفت»، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی دانشگاه سیستان و بلوچستان استخراج شده است.

(۵) نتیجه‌گیری

در حال حاضر مناسب‌ترین راه برون‌رفت از تحریم‌ها و فشارهای خصمانه دشمن و مقابله با آن، حرکت به سمت اقتصاد مقاومتی است. پس از مطرح شدن واژه اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۹ که واژه جدیدی در ادبیات اقتصادی به حساب می‌آید، و از ضروریات اقتصاد ما نیز محسوب می‌شود، تلاش‌ها برای تبیین آن نیز به صورت جدی آغاز شد. شخص مقام معظم رهبری، بارها در سخنرانی‌ها و بیانات خود به تبیین اقتصاد مقاومتی پرداختند و الزامات تحقق آن را نیز بیان نمودند. از الزامات چندگانه تحقق اقتصاد مقاومتی، تکیه بر مردم، کاهش وابستگی به نفت و حمایت از تولید ملی می‌باشد. از طرفی توسعه پایدار اقتصاد روستایی که یکی از اهداف اساسی سیاست‌گذاری‌های کلان در همه کشورها و بخصوص در ایران است، یک مفهوم کلی و در ارتباط با ابعاد مختلف زندگی روستاییان و همچنین رابطه این ابعاد با محیط پیرامون می‌باشد. لذا، هدف از تحقیق حاضر

تحلیل و بررسی وضعیت اقتصادی روستاها از منظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در محدوده شهرستان‌های جیرفت و عنبرآباد استان کرمان است. در همین راستا، نتایج حاصل از پژوهش در زمینه وضعیت شاخص‌های اقتصاد مقاومتی با رویکرد اقتصاد روستایی نشان داد، شاخص‌های تحرک و پویایی اقتصادی با آماره ۱۲/۰۱، عدالت اجتماعی با آماره ۳/۳۱ در سطح متوسط به بالایی قرار دارند و سایر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در محدوده مورد مطالعه کمتر از مطلوبیت عددی ۳ برآورد شده و در وضعیت متوسط به پایینی قرار دارند. همچنین، در بین روستاهای نمونه روستاهای علی‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۲۵۳/۸۱، دولت‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۲۱۰/۵۰، حسین‌آباد دهدار با میانگین ۲۰۵/۳۵ و اسماعیلی سفلی با میانگین رتبه‌ای ۱۷۹ در رتبه‌ای اول قرار دارند و نشان دهنده این مهم است که روستاهای که دارای جمعیت زیادی هستند و از اقتصاد متنوعی بهره می‌برند، از نظر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی نیز در سطح بالایی قرار دارند و روستاهای نهرکمال (اسفارچ) با میانگین رتبه‌ای ۹۸/۳۸، تیغ سیاه با میانگین رتبه‌ای ۱۰۳/۹۳ و حاجی‌آباد با میانگین رتبه‌ای ۱۱۴/۶۱ در رتبه‌ای آخر از نظر پایداری اقتصاد روستایی و شاخص‌های اقتصاد مقاومتی دارا هستند. بر این اساس بیش از ۵۲ درصد روستاها در وضعیت مطلوب از نظر شاخص‌های مورد بررسی قرار ندارند و تنها بیش از ۱۶ درصد در وضعیت مطلوب قرار دارند. همین‌طور، در بین شاخص‌های اقتصادی مقاومتی شاخص‌های مردم محوری با میزان بتای ۰/۷۵، تحرک و پویایی اقتصادی با میزان بتای ۰/۲۴۵، دانش محوری با میزان بتای ۰/۲۴۱، حرکت علمی و مدیریت جهادی با میزان بتای ۰/۲۲۹ و عدالت اجتماعی با میزان بتای ۰/۲۲۰ بیشترین تأثیر را در پایداری اقتصاد روستایی در محدوده مورد مطالعه دارد. علاوه بر این‌ها، براساس آزمون تحلیل مسیر، در بین شاخص‌های مورد بررسی شاخص مردم محوری با اثر کلی ۰/۷۳۱، شاخص تحرک و پویایی اقتصادی با ۰/۶۸۶ و حرکت علمی و جهادی با اثر کلی ۰/۴۸۵ بیشترین تأثیر را در بین شاخص‌های مورد بررسی در اقتصاد روستایی داشته است. چنانچه، تحقق اقتصاد مقاومتی در جامعه توانسته با افزایش نرخ رشد اقتصادی، افزایش تولیدات روستا (اعم از کشاورزی، صنایع و خدماتی)، تحقق عدالت اجتماعی در توزیع خدمات بین روستاییان، افزایش نرخ اشتغال در سطح روستا، مهار میزان تورم، افزایش رفاه روستاییان، حمایت از اقتصاد دانش بنیان، توجه به مسائل علمی در اقتصاد روستایی، دخالت دادن افراد باسواد و با دانش در امور مختلف روستا، افزایش مشارکت روستاییان در امور مربوط به روستا، افزایش شرکت روستاییان در جلسات مختلف در روستا، سهولت ارائه انتقادات و پیشنهادات به شوراهای اسلامی، افزایش همفکری با مسئولین، افزایش بهره‌مندی همه روستاییان از خدمات اساسی، افزایش میزان مهاجرت روستاییان و ... موجب پایداری اقتصاد روستایی (افزایش اشتغال، سرمایه‌گذاری، بهره‌وری عوامل تولید، درآمد و ...) در محدوده مورد مطالعه گردد. لذا، می‌توان گفت نتایج حاصل از این پژوهش با نتایج مطالعات حسین زاده (۱۳۹۲)، فشاری و پورغفاری (۱۳۹۳)، قنبری و همکاران (۱۳۹۵)، ابراهیم زاده و همکاران (۱۳۹۵)، Ronald (1998) و Inglehart (2006) در یک‌راستا قرار دارد. بر این اساس و با توجه به نتایج حاصله پیشنهاداتی در راستای بهبود وضعیت موجود ارائه می‌شود: (۱) اشتغال‌زایی برای جوانان روستایی در زمینه‌های مختلف اقتصادی، تا بدین صورت افراد به راه‌های غیرمشروع برای کسب درآمد نپردازند. همچنین اشتغال‌زایی از تلف شدن نیروی جوانان جلوگیری می‌کند. (۲) جلوگیری از وابستگی به اقتصاد تک محصولی در سکونتگاه‌های روستایی و حمایت از بنگاه‌های اقتصادی خرد، کارآفرینان و صاحبان مشاغل در این فضاها. (۳) با توجه به اهمیت موضوع اقتصاد جهادی و تأکید مقام معظم رهبری شایسته است که در این زمینه تحقیقات میدانی و پژوهش‌های متنوعی در فضاهای روستایی انجام پذیرد و کلیه متغیرهای تأثیر گذار بر اقتصاد مقاومتی با رویکرد پایداری اقتصادی، بررسی و مطالعه شود.

۶) منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی، اسکندی‌ثانی، محمد و رمضان‌پور، صغری، (۱۳۹۵)، راهبرد تعدیل فقر با رویکرد اقتصاد مقاومتی، مطالعه موردی: شهر تهران، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۴۴، صص ۲۴-۱.
- ابراهیمی، محسن، زیرک، معصومی، (۱۳۹۱)، رابطه علی شاخص مقاومتی و سرمایه‌گذاری در ایران: تحلیلی تجربی از اقتصاد مبتنی بر رویکرد مقاومتی، مجله اقتصادی- دو ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره‌های ۹، ۱۰، صص ۴۶-۲۵.
- اشکوری، معصومی، سیدحسن، (۱۳۸۵)، اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات پیام، تهران.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۰۶/۱۶.
- چرخ‌تابیان، طاهره، اعظمی، موسی و نادری مهدیی، کریم، (۱۳۹۳)، تحلیل شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی روستاهای شهرستان همدان و مکان‌یابی آن‌ها در زنجیره روستا- شهری، فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، شماره ۱، دانشگاه تربت حیدریه، ۵۶-۴۱.
- دهقانپور، بابک، شفیعی، آزاده و محمدی، مهران، (۱۳۹۴)، اقتصاد مقاومتی، مطالعه موردی ابعاد و ویژگی‌ها، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره ۱۸۶، صص ۶۴-۵۵.
- سعیدی، عباس، (۱۳۹۲)، مبانی جغرافیای روستایی، تهران، انتشارات سمت.
- شریف‌زادگان، محمدحسین و ندایی طوسی، سحر، (۱۳۹۴)، چارچوب توسعه فضایی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در ایران، موردپژوهی: استان‌های ۳۰ گانه، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، شماره ۳، صص ۲۰-۵.
- صرافی، مظفر، (۱۳۷۹)، مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران.
- صفری، رباب و بیات، مقصود، (۱۳۹۲)، تعیین سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی استان آذربایجان شرقی با استفاده از تکنیک آماری تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای، فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، شماره ۲۸، ۴۸-۳۱.
- غفارپور، داود و پورحاتمی، زهره، (۱۳۹۲)، اقتصاد مقاومتی، ضرورت مقاومت اقتصادی، همایش ملی مدیریت توانمندی‌ها در اقتصاد ایران، رشت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، https://www.civilica.com/Paper-RASHT01-RASHT01_007.html، صص ۱۱-۱.
- غفاری، سید رامین، (۱۳۹۶)، نقش اجتماعات روستایی در اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی: نقاط روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه)، پژوهش‌های مکانی-فضایی، شماره ۵، صص ۱۷-۱.
- فشاری، مجید، پورغفاری، جواد، (۱۳۹۳)، بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران، مجله اقتصادی، شماره‌های ۵ و ۶، صص ۴۰-۲۹.
- قنبری، نوذر، رشادی، منوچهر، محبی، سیروس، حیدرخانی، هابیل، (۱۳۹۵)، بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به فرهنگ اقتصاد مقاومتی در نواحی شهری و روستایی گیلان غرب، فصلنامه پژوهش نامه انقلاب اسلامی، سال ۶، شماره ۱۹، صص ۱۲۰-۹۳.
- کرد، باقر، آبتین، عبدالعزیز، (۱۳۹۲)، بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در استان سیستان و بلوچستان، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۳۲، صفحات ۱۴-۱.
- کریم، محمد حسین، صفدری نهاد، محمود، امجدی پور، مسعود، (۱۳۹۳)، توسعه کشاورزی و اقتصاد مقاومتی، جایگزین نفت، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال ۲، شماره ۶، صص ۱۲۷-۱۰۳.
- محمدی سیاهبومی، صالحی، فرخنده و قربانی، عقیل، (۱۳۹۶)، تحقق اقتصاد مقاومتی با استفاده از راهبرد مدیریت جهادی مورد: سازمان تأمین اجتماعی استان اصفهان، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۸۳، سال ۲۵، صص ۱۱۳-۸۵.
- محمدی‌یگانه، بهروز و ولایی، محمد، (۱۳۹۳)، تنوع‌بخشی اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مورد: دهستان مرحمت‌آباد شمالی شهرستان میان‌دوآب، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۲، صص ۷۰-۵۴.

- مرادی مسیحی، وراز و طالبی، مرادی، (۱۳۹۶)، تحلیل ساختار شاخص‌های توسعه پایدار روستایی مورد: دهستان‌های شهرستان صعومه سرا، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۶، شماره ۳، صص ۱۸۰-۱۶۵.
- معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم ریاست جمهوری ایران، (۱۳۹۵)، برنامه راهبردی توسعه روستایی کشور، مصوبه ۱۳۹۳/۱/۱.
- مهدوی، مسعود و شمس‌الدینی، علی، (۱۳۹۲)، تحلیلی بر نقش توانمندی‌های محیطی در توسعه پایدار نواحی روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان رستم)، نشریه سرزمین، دوره ۱۰، شماره ۳، صص ۳۸-۲۱.
- مهندسین مشاور DHV از هلند، (۱۳۷۵)، رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی (جلد دوم)، ترجمه بهنام شاهپوری، اصلانی، وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- Briguglio, L., and Piccinino, E., (2009), "Growth and Resilience in East Asia and The Impact of the Global Recession", Available at: [http://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0011/141959/Growth_with_Resilience_in Asia_5Dec2011.Pdf](http://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0011/141959/Growth_with_Resilience_in_Asia_5Dec2011.Pdf).
- Itoh, R., (2009), "Dynamic Control of Rural Urban Migration", available at Science Direct Journal of Urban Economics.
- Johnston, D. C. (2005), "Richest Are Leaving Even the Rich Behind", New York times, PP. 1,17.
- Namdar, R, Sadighi, H., (2013), "Investigation of Major Challenges of Rural Development in Iran Utilizing Delphi Technique", Journal of Agricultural Science & Technology, 15 (3), PP. 445-455.
- Pomeroy, A., (2002), "A social Approach to Rural Development". New Zealand, Wellington: rural Affairs Coordinator Sector Performance Policy, ministry of Agriculture and Forestry.
- Safari, M., Akbari, A., (2014), "Analysis of the rate of development of Kermanshah districts villages based on TOPSIS", International Journal of Asian Social Science, 4 (8), PP. 956-965.
- UNCCD., (2009), "The United Nations Convention to Combat Desertification in Those Countries Experiencing Serious Drought", Particularly in Africa.
- World Bank Latin American and Caribbean studies, (2015), "Beyond the City the Rural Contribution to Development", PP.103-106.